

ANOTÁCIE

SNOLLVONNV

HOŘEJŠ, MILOŠ – KRÍŽEK, JIŘÍ. ZÁMEK S VŮNÍ
BENZÍNU : AUTOMOBILY A ŠLECHTA V ČESKÝCH
ZEMÍCH DO ROKU 1945. PRAHA : MLADÁ FRONTA,
2015, 280 S. ISBN 978-80-204-3930-7.

Dôslednejší výskum životného štýlu „urodzených“ spoločenských vrstiev sa v českom a slovenskom prostredí vyskytoval pomerne dlhý čas na okraji bádateľskej pozornosti, čo možno zdôvodniť hlavne doktrínami marxistickej historiografie. Po roku 1989 sa však danej téme začalo venovať stále viac bádateľov a ich priekopnícke zámery možno nepochybne oceniť. Osobitnou témou je vzťah šľachty k technickým inováciám a pokroku na prelome 19. a 20. storočia, v súvislosti s nástupom priemyselnej revolúcie a moderných kultúrno-spoločenských vzorcov. Medzi ne patrili nepochybne aj rozvoj nových foriem hromadnej a individuálnej dopravy, s čím sa spoločnosť na rôznych stupňoch vyrovnávala rôznym spôsobom. Vzťah šľachty k motorizmu je dosiaľ v Čechách a na Slovensku komplexne nerspracovanou témou, ktorá je navyše poznačená mnohými zjednodušeniami, stereotypmi či mýtmi. Vo všeobecnosti bola do popredia pomerne dlho pretláčaná predstava o krajne konzervatívnom či zdržanlivom postoji šľachty voči automobily a motocyklom. Túto predstavu v mnohých ohľadoch relativizuje či dokonca vyracia monografia autorov Miloša Hořejša a Jiřího Krížka. Ťažiskovými informačnými zdrojmi sú okrem archíválií obchodných oddelení automobiliek súkromné fondy šľachtických rodov, fondy zámockých knižníc, rodinné fotografie či samotné šľachtické sídla, resp. ich jazdiarne a „kočiarovne“, ktoré sa vďaka rôznym úpravám stali jedinečným historickým prameňom. Práca pokrýva chronologicko-tematickým prístupom široké spektrum oblastí šľachtického života, ktoré boli rozvojom motorizmu priamo ovplyvnené, pričom ťažiskom je hlavne české prostredie. Slovensko je v práci obsiahnuté len veľmi okrajovo, čo však otvára ďalšie výskumné možnosti.

Východiskom je pomerne kritické zhodnotenie stavu spracovania témy a rámcový náčrt priekopníckeho významu šľachty v počiatkoch motorizmu v českých krajinách. Vo všeobecnejšom rovine je zaujímavé aj porovnanie vzťahu k automobilizmu u kontinentálnej a anglickej šľachty, z ktorého ako konzervatívnejšia vychádza paradoxne anglická. Autori však upozorňujú, že v rámci danej témy sú zovšeobecnenia veľmi problematické. V každom prípade však nástup motorizmu narušil podľa autorov základné

pilieri aristokratických elít. Automobily predstavovali symbol občianskej spoločnosti a „narušali idylu života usporiadanej komunity kniežactiev“. Vidiecke sídla sa stali nástupom individuálnej dopravy dostupnejšie, nemalú úlohu tu zohrali aj výlety automobily z mesta na vidiek. Nemenej dôležitým je aj narušenie funkcie koňa ako dovtedajšieho výsostného symbolu aristokracie. Autori venujú osobitnú pozornosť tiež hospodárskemu významu automobilov a celkovej motorizácie na šľachtických veľkostatkoch. Dôležitú úlohu tu zohrali napr. nákladné automobily, rôzne motorizované mechanizmy či automobily a motocykle zakúpené pre správu toho ktorého veľkostatku, pivovaru, cukrovary, píly alebo lesného hospodárstva a pod. Motorizácia českých veľkostatkov sa zaznamenáva ešte pred vznikom 1. ČSR, ale jej zvýšený stupeň možno identifikovať na prelome 20-tych a 30-tych rokov, kedy sa motorové vozidlá stávajú pevnou súčasťou ich prevádzky. Dokladá to pomerne bohatá pramenná základňa administratívnej proveniencie, ako napr. kúpne zmluvy, evidencie jazd, alebo evidencia údržby vozidiel a spotreby paliva. Na tomto základe autori neinterpretujú len obraz vlastnej motorizácie veľkostatkov, ale aj ekonomické správanie sa šľachtických majiteľov v rôznych hospodárskych kontextoch, ako napr. počas vzniku 1. ČSR, následnej pozemkovej reformy, svetovej hospodárskej krízy či nacistickej okupácie. V rámci hospodárskej oblasti je venovaná pozornosť tiež podnikaniu šľachticov s motorovými vozidlami. Prítomnosť aristokratov v správnych radách a v radoch akcionárov automobiliek dokladá, že nešlo len o „dočasný módný výstrelok“ alebo „rozmar“. Taktiež sú doložené mnohé priame investície do automobilových závodov v nadväznosti na investície do železnice v 19. storočí. Ako príklad uvádzajú autori barónov von Liebiga (zal. automobilky *RAF* v Liberci) alebo Ringhoffera (fúzia s automobilkou *Tatra*). Napr. automobilka *L&K* mala podľa autorov k roku 1907 vo svojej správnej rade evidovaných piatich šľachticov (jedným z nich bol Alexander „Saša“ Kolowrat, významný automobilový pretekár). Aristokrati v správnych radách však znamenali pre automobilky tiež nové odbytišťa v podobe šľachtických objednávok. Pre tento účel často využívali osobné kontakty, čím pozvoľna prenikali aj do obchodného zastupiteľstva firiem. Zoznamy šľachtických majiteľov v predajných katalógoch boli zároveň aj „známou kvalitou“ výrobkov a odrazom prestíže firmy. Okrem aktivít vo vedení automobiliek autori

dokladajú aj prienik šľachticov do podnikania v živnostenskej doprave. Ako príklad uvádzajú založenie vienedskej taxislužby Erichom Thun-Hohensteinom v roku 1909. Autori približujú analógiu českého prostredia s Francúzskom, Veľkou Britániou, Nemeckom či Talianskom, pričom zmapovanie uhorského prostredia (až na niekoľko zmienok o Gejzovi Andrásšym) absentuje, rovnako ako Slovenska v rámci 1. ČSR. Osobitne je priblížená tiež úloha šľachticov a automobilov v prvej a druhej svetovej vojne. Pokým v prvej svetovej vojne sa na automobil nazeralo s nedôverou a kľúčovú úlohu v ich etablovaní vo vojenských štruktúrach hrali hlavne aristokratmi zastupované dobrovoľné automobilové zbory (v rakúskej, ale aj uhorskej časti monarchie), druhá svetová vojna bola plne motorizovaným konfliktom. Šľachta v „motorizovaných“ armádach sa počas druhej svetovej vojny objavovala čiastočne v tankových vojskách, ale hlavne v radoch letectva.

Ťažisko monografie však spočíva v priblížení vzťahu šľachty k motorizmu v ich každodennom živote. Na tomto základe približujú autori napr. špecifický význam a funkciu povolania „panského šoféra“, ktorý v hierarchii služobníctva zastával veľmi vysoké postavenie. V prípade samotných šľachticov za volantom venujú pozornosť napr. administratívne procesu získania vodičského oprávnenia či procesu kúpy, evidencie a servisovania motorového vozidla, čím na konkrétnych príkladoch približujú aj ekonomické či skôr spotrebiteľské správanie sa šľachty. Osobitná pozornosť je venovaná cestovaniu, športu, aktivitám na poli organizovaného motorizmu, šľachtickým ženám za volantom či motoristickej móde. V prípade cestovania autori zdôrazňujú, že v raných začiatkoch (až približne do 20-tých rokov) boli automobily využívané hlavne na športové a reprezentačné účely, prípadne len na kratšie vzdialenosti, čo je vzhľadom na ich technickú stránku a tiež stav ciest pochopiteľné. V prípade cestovania na dlhšie vzdialenosti bola využívaná hlavne železnica. Neskôr bol však zaznamenaný aj prienik automobilov a motocyklov. Kapitola približuje cestovateľské „zážitky“ vybraných šľachticov, prevažne na základe osobných zápiskov, denníkov, prípadne účtovných kníh a evidencie jász. Pozornosť je upriamená tiež na stupňujúcu obľubu rôznych automobilových výprav do exotických krajín. V prípade športu ide o jedno z prvých využití automobilov v radoch šľachty. Automobilové preteky autori prirovnávajú k dosiahom, čím vyzdvihujú hlavne

ich spoločenský význam. Spreď roku 1918 je pozornosť venovaná napr. pretekom *Prinz Heinrich Fahrt, Alpským jazdám* a pod. Po roku 1918 sa motoristický šport v 1. ČSR čiastočne profesionalizoval, na čo reagovali aj rôzni šľachtici. Prevažná časť aristokratických pretekárov však súťažila na vlastné náklady, čo opätovne dokladá finančnú náročnosť tejto modernej voľnočasovej aktivity. Ako príklad autori vyzdvihujú športové úspechy Alexandra Kolowrata či v 1. ČSR známeho (a na pretekoch tragicky zosnulého) Jiřího Kristiána Lobkowitzu.

V rámci aktivít v organizovanom motorizme vyzdvihujú autori nezanedbateľnú úlohu šľachty pri ich zakladaní a fungovaní, čím relativizujú tvrdenia staršej historiografie o vedúcej úlohe konštruktérov a fabrických zamestnancov zo stredných vrstiev. Po vzniku 1. ČSR sa síce znížil podiel aristokratov vo vedení týchto združení, ale rozhodne nie v ich členských základniach. Dôležitou výskumnou otázkou je tiež ich národnostné zloženie, vzájomné vzťahy a v konečnom dôsledku identita šľachticov, nakoľko išlo o kontakt medzi nemeckými a československými korporáciami a to aj napriek faktu, že vedúcu úlohu v organizovanom motorizme 1. ČSR zastával *Autoklub republiky Československé*.

V kapitole venovanej motoristickej móde je zdôraznená silná previazanosť medzi motorizmom a módnym priemyslom, ktorý často reagoval na potreby vodičov a vodičiek. Výraznou cieľovou skupinou módných značiek boli hlavne ženy, pričom ich sortiment zahŕňal škálu produktov od praktickej ochrany až po módné výstrelky podliehajúce aktuálnym sezónnym trendom. Spolu s technickými zdokonaleniami áut (karoséria a rôzne ochranné prvky) sa transformovala aj motoristická móda. Jej prezentácia vyústila hlavne do súťaží elegancie, na ktorých sa okrem automobilových karosérií predstavovali tiež najnovšie modely z kolekcií rôznych módných značiek, čo osobitne zvýraznilo spoločenský význam a „elitnosť“ týchto podujatí. V prípade šľachtických žien za volantom autori zdôrazňujú, že za mužmi nijako výrazne v daných aktivitách nezaostávali. Súčasne však upozorňujú, že vizuálne pramene dokladajú ich záujem len čiastočne (často mohlo ísť len o pózovanie). Relevantným prameňom sú objednávkové knihy, ktoré dokladajú ženy ako zákazníčky. Vzostupná tendencia žien z radov šľachty za volantom nastáva až v priebehu 20-tých a 30-tých rokov, kedy figurujú aj ako členky motoristických spolkov, či ako súťažiace na rôznych motoristických pretekoch.

V monografii je venovaná pozornosť aj premenám legislatívy, dopravnej nehodovosti aristokratov, garážam na šľachtických sídlach a čiastočne aj vybraným „šľachtickým“ automobily, prevažne s individuálnymi karosériami. V prípade legislatívy sa autori zameriavajú hlavne na problém „privilegovanosti“ šľachty, ktorá v kontexte vzniku 1. ČSR, zrušenia platnosti titulov a premien motoristickej legislatívy oficiálne stráca opodstatnenie. Šľachtickí automobilisti čelili často rôznym problémom so zákonom pri porušovaní rôznych predpisov, čo súviselo s ich životným štýlom a častým zahraničným cestovaním. V rôznych krajinách platila rôzna dopravná legislatíva a netreba zabúdať ani na komplikované administratívne úkony ako napr. vybavovanie cestovných dokumentov pri zahraničnej jazde, colné poplatky a pod. V prípade bežných dopravných priestupkov ponúka kapitola náhľad do tých najčastejšie sa opakujúcich, ako napr. rýchla jazda či technický stav automobilov. Pri porovnaní priestupkov s „občianskymi“ vodičmi však autori konštatujú, že šľachtici nevykazujú výrazný odklon. Osobitne približnou problematikou, ktorá je čiastočne súzvučná aj s urbánymi dejinami, sú garáže na šľachtických sídlach. Spolu s automobilmi vyvstala aj potreba ich uskladnenia, pričom šľachtickí majitelia disponovali výhodou v podobe rozsiahlych vidieckych veľkostatkov. Často boli na tieto účely upravované bývalé stajne a „kočiarovne“, pričom málo dochádzalo k radikálnym stavebným úpravám sídiel, alebo k stavbe nových garážových objektov. Kapitola upriamuje pozornosť tiež na vybrané sídla a ich architektonické úpravy vzhľadom ku garážovaniu automobilov, čomu podľa autorov nebola v historiografii dosiaľ venovaná dôslednejšia pozornosť. Zvláštnym prípadom sú mestské sídla, ktoré neponúkali veľa možností parkovania. V tomto prípade sú zaznamenané prenájmy miest na státie v parkovacích domoch, ktoré z hľadiska urbanizmu prvej polovice 20. storočia predstavovali úplnú novinku a zároveň aj značný zásah do charakteru miest.

Napriek značnej členitosti témy sa autorom práce *Zámek s vůní benzínu...* podarilo vykresliť ucelený a plastický obraz dlho prehliadanej a nemalej významnej úlohy, ktorú pri rozvoji motorizmu v českých krajinách (a Československu) zohrali práve príslušníci šľachty. Práca zároveň vyplňa širokú medzeru vo výskume danej problematiky v českom a slovenskom prostredí. Predstavanú monografiu možno odporúčať vedeckým výskumníkom zaoberajúcim sa dejinami

šľachty a dejinami motorizmu, ako aj laickým záujemcom o tieto témy.

Mgr. Mikuláš Jančura, Ph.D.
KH FF UPJŠ v Košiciach

OTČENÁŠOVÁ, SLÁVKA – ZAHORÁN, CSABA (EDS.).
SHIFTING DISCOURSES ON CENTRAL EUROPEAN
HISTORIES. BUDAPEST : TERRA RECOGNITA
FOUNDATION, 2015, 183 S. ISBN 978-963-89185-
4-3.

Zborník príspevkov s názvom *Shifting Discourses on Central European Histories* je výstupom z medzinárodného seminára mladých slovenských a maďarských historikov. Prebiehal v Bratislave v dňoch 24. – 25. novembra 2011 pod záštitou Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky a Katedry histórie Univerzity Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach. Predkladané dielo pozostáva z pätnástich vedeckých štúdií, obsahovo rozdelených do troch častí.

V prvej skupine s názvom *Historiography, historical myths and stereotypes* autori prostredníctvom vybraných problematik približujú vytváranie mýtov a stereotypov v historiografii. Slávka Otčenášová vo svojom príspevku načrtla obraz susedov, predovšetkým Maďarov, v československých a slovenských učebniciach dejepisu pre základné a stredné školy vydávaných v rokoch 1918 – 1989. Už v úvode príspevku konštatuje, že „*historické príbehy prezentované v učebniciach dejepisu*“ boli závislé od politickej situácie a súviseli so zmenou spoločenského režimu. Kým vzťah Čechov a Slovákov bol prezentovaný v rámci idey čechoslovakizmu, teda, že Česi a Slováci spolu tvoria dve vetvy jedného národa, obraz Maďarov sa postupne vyvíjal od kultúrne menej vyspelých dobyvateľov v stredoveku až po uzurpátorov moci a nespravodlivých utláčateľov Slovákov v novoveku.

Problematikou postavenia Maďarov v slovenskej historiografii sa zaoberá aj príspevok Beáty Pintérovej. Konkrétne analyzuje, ako bol prezentovaný príchod Maďarov do Karpatskej kotliny v publikáciách z druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia. Na prácach najznámejších predstaviteľov daného obdobia (napr. Pavol Jozef Šafárik, František Víťazoslav Sasinek) poukazuje, ako autori predstavovali problematiku príchodu Maďarov a ich asimiláciu, resp. spolunažívanie s pôvodným obyvateľstvom. Nesústreďí sa pritom len na opis prác, ale skúma tiež z čoho

vychádzali pri svojich konštatovaniach a záveroch. Na pramennú základňu z obdobia druhej polovice 19. storočia sa zameriava tiež Ágnes Tamás. Analýzou dobových humoristických časopisov skúma vzťah Slovákov a Maďarov, ktorý často odrážal tvrdý národný kurz. Napr. Slováci sú zobrazovaní ako „neľudia“ s opičou tvárou a ako „agresívni nepatriotickí agitátori“. Na druhej strane Maďari majú síce ľudské črty, no sú vyobrazovaní v národnom oblečení so židovskými znakmi, napr. veľké nosy a uši. Charakterovo rozdielne sú nasledujúce tri príspevky. Autori sa pokúšajú o reinterpretáciu starších poznatkov, aby prezentovali nový pohľad na skúmané problémy. József Demmel na základe biografii porovnáva prístup maďarských a slovenských autorov k spracovaniu osobnosti Ľudovíta Štúra. Zároveň predstavuje nové možnosti pre výskum a jeho realizáciu. Ivana Škulecová poukazuje na možnosť skúmať problematiku maďarizácie prostredníctvom literárnych diel. Analýzou prác autoriek, ktoré zažili skúmané obdobie, približuje ich pohľad a vzťah k tejto otázke. Ako podklad jej slúžili publikácie Eleny Maróthy-Soltésovej a Hany Gregorovej, žien, ktoré aktívne pôsobili v slovenskom kultúrnom a spoločenskom živote už pred rokom 1918. Maďarizáciou sa zaoberá i Mátyás Erdélyi. Skúma s tým súvisiaci špecifický problém – pomaďarčovanie mien ako nástroja na zmenu identity. Porovnáva staršie publikácie zaoberajúce sa touto problematikou a na konkrétnych príkladoch analyzuje nielen príčiny, ale aj samotný akt pomaďarčenia, ako k nemu dochádza, aký má tvar a podobne.

Druhá skupina príspevkov sa zaoberá regionálnymi dejinami a sledovaním identít v multikultúrnom prostredí – *Urban histories revisited: identities in multicultural environments*. Alicia Kurhajcová vo svojej štúdií porovnávala priebeh a prijatie milénárnych osláv medzi centrom (Budapešť) a periferiou (Martin). Následne na príklade miest Banská Bystrica a Zvolen sleduje, ako sa ich obyvatelia identifikovali a stotožňovali s myšlienkou usporiadania osláv. Rozlišuje pritom medzi obyvateľmi, ktorí sa ich zúčastňovali ako pasívni diváci a tými, ktorí sa zapájali do samotnej organizácie. Autor Tibor Kómíves vo svojej štúdií analyzuje používanie jazyka v meste Košice počas revolučných rokov 1848 – 1849. Sleduje tri najčastejšie jazyky – maďarský, slovenský a nemecký v jednotlivých oblastiach mestskej správy. Zároveň porovnáva ich užívanie s predchádzajúcim a nasledujúcim obdobím, približne do roku 1861.

Mestom Košice sa zaoberajú aj nasledujúce texty. Nikola Regináčová analyzuje demografický vývoj počtu obyvateľov v priebehu 19. storočia až do roku 1938. Štatistické údaje sú spracované na základe súpisov obyvateľstva, pričom autorka zohľadňuje aj spoločensko-politické pomery, ktoré ovplyvňovali vývoj v krajine, napr. štátopravné zmeny, epidémia, vojna. Ladislav Gergely sa sústreďuje na mestskú správu v Košiciach na začiatku prvej svetovej vojny. Pre lepšie pochopenie problematiky približuje aj jej fungovanie do roku 1914 a následne počas prvých vojnových rokov, pre ktoré sa zachovalo najviac archívnych materiálov. Predstavením štruktúry a fungovania župných a mestských úradov približuje spolunážívanie slovenského a maďarského obyvateľstva. Zároveň poukazuje, ako vojna ovplyvnila život v meste a najmä fungovanie jeho úradov.

Územím východného Slovenska v medzivojnovom období sa zaoberá štúdia Veroniky Gayer. Skúma samosprávne organizácie, v ktorých sa združovali maďarskí intelektuáli. Na príklade činnosti vybraných osobností – János Gömöry a Ferenc Sziklay sleduje, ako sa formovala a aktivizovala maďarská menšina v „novom štáte“. Problém multikultúrneho prostredia uzatvára príspevok Mirona Breznoščáka o kolektívnej identite vybraných stredoslovenských miest počas prvej Československej republiky v rokoch 1918 – 1938. Autor skúma identitu obyvateľov miest Banská Bystrica, Banská Štiavnica, Kremnica, Nová Baňa, Handlová a Prievidza na základe etnicity, jazyka, vierovyznania, sociálneho statusu, povolania a politickej orientácie.

Posledná časť zborníka nesie názov *New topics and approaches in the comparative historical research*. Autori vo svojich príspevkoch predstavujú nové témy a prístupy spoločensko-vedného výskumu. Jednou z nich je problematika rómskej komunity, ktorú načrtol Mátyás Binder. Definovaním konceptu etnickej skupiny, stručným prehľadom rómskych organizácií v medzivojnovom období a priblížením ich pokusov o asimiláciu v socialistických krajinách demonštruje etnickú mobilizáciu Rómov v Maďarsku a na Slovensku. Zaujímavé a inovatívne možnosti výskumu predstavuje vo svojom texte Mária Tömösváryová. Jeho cieľom je hľadanie súvislostí medzi prežitím holokaustu a z toho vyplývajúcou zmenou vzťahu k viere a k Bohu. Autorka v predložennom príspevku podáva teoretickú analýzu skúmanej témy, predstavuje, čo všetko je potrebné prebádať a sama kladie otázky a odpovede, potrebné pre pochopenie problematiky.

Komparatívny výskum interetnických vzťahov približuje Csaba Zahorán na príklade miest Komárno a Sfantu Gheorghe (Rumunsko). Špecifickosť tohto výskumu spočíva v tom, že v oboch mestách je väčšinový národ v postavení menšiny. Autor v štúdiu prezentuje prebiehajúci výskum založený na metóde oral history a porovnáva slovensko-maďarské a rumunsko-maďarské spoložitie v regiónoch, kde majorita tvorí menšinu.

Zborník *Shifting Discourses on Central European Histories* je výstupom prác doktorandov histórie, ktorí sa svojou problematikou dotýkajú slovensko-maďarských vzťahov. Ako napovedá samotný názov, autori vo svojich príspevkoch predstavili nové témy a možnosti výskumu, ktoré sa vymaňujú z tradičného predstavovania politických dejín. Namiesto toho sa sústredia na oblasti, ktoré doteraz neboli spracované, no sú rovnako dôležité pre pochopenie minulosti. Zároveň sa snažia prekonať zaužívané metodologické postupy a využívať nové, moderné koncepcie.

Mgr. Nikoleta Lattová
KH FF UPJŠ v Košiciach

SOUKUPOVÁ, BLANKA – STAWARZ, ANDRZEJ (EDS.). MÝTUS – „REALITA“ – IDENTITA : NÁRODNÍ METROPOLE V ČASE „NÁVRATU DO EVROPY“. PRAHA : FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE, 2015, 183 S. ISBN 978-80-87398-85-2.

V poradí už deviaty zväzok zo súboru Urbánnych študií pod názvom *Mýtus – „realita“ – identita : Národní metropole v čase „návratu do Evropy“* sa tentokrát zaoberá vývojom piatich stredoeurópskych metropol v období po roku 1989. V jednotlivých kapitolách autori analyzujú funkciu mýtov postsocialistických miest v strednej Európe pri formovaní ich novej identity po rozsiahлом spoločensko-politickom prevrate, ktorý naštartoval celý komplex politických, hospodárskych a duchovných zmien sprevádzaných nádejným mýtom „návratu do Európy“.

Kolektívnu monografiu zostavila historička a etnografka Blanka Soukupová z Fakulty humanitných študií Univerzity Karlovej v Prahe a etnológ Andrzej Stawarz z Múzea Józefa Piłsudskiego w Sulejówku v rámci grantového projektu *Mýty a „realita“ stredoeurópských metropolí při utváření národních a nadnárodních identit. Příklad Prahy, Bratislavy, Varšavy, Krakova a Vídně*.

Medzinárodný autorský kolektív je okrem nich zastúpený ďalšími odborníkmi z Českej republiky, Slovenska a Poľska.

Publikáciu tvorí osem kapitol. Zostavovateľka Blanka Soukupová v prvej z nich rozoberá český mýtus „návratu do Európy“ v mytológii ideálneho mesta a konflikt tejto vizie s „realitou“ na príklade českej a československej metropole Prahy, v ktorej sa ponovembrový vývoj vyznačoval posilnením role mesta ako metropole republiky a snahami o obnovenie historických kontinuit vrátane napojenia na európske tradície. Slovenskej metropole Bratislave venuje pozornosť Daniel Luther, ktorý sleduje proces verejnej mýtizácie bratislavského Podhradia vyvolaný urbanistickými a architektonickými plánmi na jeho novú výstavbu. Stručná analýza problému „návratu pamäti“ v sporoch o budúcu podobu tohto priestoru pritom vystihuje pozitívne aj negatívne procesy vo vývine mesta, ktoré po roku 1989 sprevádzali celkovú transformáciu spoločnosti. Poľský etnológ Andrzej Stawarz vo svojom príspevku dokladá, že aj Varšave je v sledovanom období vlastné akési hľadanie koreňov a postsocialistický nostalgický vzťah k predvojnovnej minulosti a že miestne postsocialistické mýty presvedčivo poukazujú na veľké ambície poľského hlavného mesta nielen v budúcej Európe, ale aj vo svete. Jedna z kapitol je tiež venovaná poľskej národnej metropole Krakovu. Etnologička Róża Godula-Węclawowicz sa v nej zameriava na snahy o novú symboliku, ktoré sú po roku 1989 spoločné pre všetky stredoeurópske metropoly.

Ďalší dvaja autori upriamili svoju pozornosť na vývoj židovskej komunity, ktorá má dnes ortodoxné vedenie alebo rozvíja mýtus tradičného židovského spoločenstva ako svojho ideálu. Historička a teologička Lena Arava-Novotná sleduje proces prenosu pamäti v židovskej náboženskej obci v Prahe, jednak jeho poruchy a disfunkcie v období komunistického štátu, ktorý na svoje menšiny vyvíjal asimilačný tlak a voči židovským obyvateľom uplatňoval sovietsku antisionistickú ideológiu a jednak ťažkosti, s ktorými sa po páde sovietskej moci stretáva súčasný judaizmus. Mýtom ortodoxnej Bratislavy sa následne zaoberá slovenský etnológ Peter Salner, ktorý približuje mýtus návratu bratislavskej židovskej komunity k ortodoxnému judaizmu. V oboch prípadoch je zrejme, že mýtus je v rozpore s realitou menšinovej komunity, ktorá si návrat k ortodoxii nepraje.

Samostatnú kapitolu tvorí tiež príspevok etnometnologičky Zuzany Jurkovej na tému

pragmatického využívania legendy speváka Karla Kryla na súčasnej pražskej hudobnej scéne, ktorý je považovaný za odporcu komunistickej totality v období tzv. normalizácie. Autorka rozoberá spomienky na poprevratové štvrtstoročie, ktoré prebiehajú v niekoľkých modalitách a dokladá, akými spôsobmi možno manipulovať s pamäťou. Posledná kapitola je potom venovaná otázke postavenia menšín vo Viedni po páde železnej opony. Autor Harald Christian Scheu v nej analyzuje mýtus multikultúrnej Viedne z pohľadu vývoja ochrany menšín rakúskej metropoly v priereze 20. storočia.

Všetky uvedené kapitoly poukazujú na dôležitú úlohu mýtov v meniacich sa spoločnostiach v poprevratovom období. V prvom rade zmieňujú mýtus nového začiatku, ktorý opakovane obnovuje každá spoločensko-politická zmena. Autori dokladajú, ako vývoj „nových mestských svetov“ opäť prináša budovateľskú energiu, premenovávanie ulíc, búranie sôch a pamätníkov, či výstavbu monumentov novej doby. Mytologizácia predstav o „novom“ meste je však podľa Soukupovej vyčerpaná a novosť postsocialistických mestských svetov v strednej Európe je preto iba relatívna. Autori zároveň upozorňujú na problém mytologickej reinterpretácie a skutočnosť, že nové vízie sa kvôli tesnému zovretiu dejinami odvolávajú na konkrétne hrdinské historické udalosti, najmä v prípade Varšavy a Krakova. Uvádzajú navyše, že vo všetkých sledovaných mestách narastá nostalgia, pravdepodobne v dôsledku množstva spoločenských zmien, ktorým je potrebné sa v krátkej dobe prispôbiť. Súčasne autori približujú svojou podstatou veľmi moderný mýtus obnovy strateného raja o meste pre šťastný život všetkých svojich obyvateľov, ktorý vznikol ako reakcia na nalinkovaný život vzorového socialistického občana lojálne poslúchajúceho svoje vedenie a je vlastne mýtom nedôvery ľudí, ktorí sa odnaučili vedeniu veríť. Aj v tomto prípade autori ukazujú na rozpor vízie nového mesta s realitou.

Všetky analyzované mýty sú pritom podľa Soukupovej súčasťou veľkého mýtu návratu do Európy, v prípade Varšavy dokonca do sveta. Ako uvádza, takáto otvorenosť voči Európe či svetu a presvedčenie, že musia byť súčasťou väčšieho celku, aby mohli byť sami sebou vracala mestám vymaneným zo sovietskeho vplyvu pocit vlastného významu. Všima si pritom, že metropoly začali súčasne narážať na nový problém, ako v ére globalizácie uchrániť svoju vlastnú špecifickosť, keďže obraz totalitného šedivého mesta

vystriedal obraz mestského centra bez autentického života a objavil sa mýtus odcudzeného mesta, t. j. všadeprítomné symboly globalizácie, ktoré síce umožňujú orientáciu turistom, na druhej strane však vzbudzujú u miestnych obyvateľov pocit vyvlastnenia.

Jednotlivé kapitoly tak ponúkajú možnosť názorne sledovať, akú podobu dal mýtus návratu do Európy vybraným stredoeurópskym metropolám. Autorom sa podarilo na konkrétnych príkladoch ukázať, ako boli vízie po roku 1989 v sledovaných mestách podriadené úsiliu o navýšenie ich významu v nadnárodnom meradle. Kolektívna monografia pritom výborným spôsobom predkladá nielen detailný pohľad na utváranie mýtov stredoeurópskych miest v „novom“ čase, ale súčasne poukazuje na konflikt pamäti, nostalgie a vízií, ktoré často kontrastujú s realitou.

PhDr. Lucia Tokárová, PhD.
Štátny archív v Košiciach

SPURNÝ, MATĚJ. MOST DO BUDUCNOSTI :
LABORATOŘ SOCIALISTICKÉ MODERNITY NA
SEVERU ČECH. PRAHA : KAROLINUM, 2016, 247 S.
ISBN 978-80-246-3332-9.

Mesto Most leží na severozápade Českej republiky a patrí k sídlam s veľmi dlhou a bohatou históriou. Zmienka o ňom sa nachádza už v Kosmasovej kronike z 10. storočia. Mesto zažilo viacero období vzostupu, pričom posledné sa spája s objavom bohatých ložísk uhlia na konci 19. storočia. Popri rozvoji priemyslu a infraštruktúry prinieslo toto obdobie rozvoja i začiatok konca pre historické centrum mesta, ktoré v čase od polovice 60. rokov do 2. polovice 80. rokov 20. storočia padlo za obeť postupnej demolícií v záujme vyťaženia v tom čase strategicky mimoriadne významnej nerastnej suroviny.

Anotovaná kniha M. Spurného prináša analýzu celého radu otázok a problémov, ktoré súviseli s likvidáciou starého a budovaním nového Mostu. Podrobne sa venuje genéze samotného rozhodnutia, akéom a realizácii plánu, každodennej realite mesta, naznačuje environmentálne, urbanisticko-architektonické, sociálno-historické aspekty témy, nevyhýba sa širším komparáciám v rámci východného bloku, ba aj mimo neho atď. Jadro knihy je na základe týchto subtém rozdelené do siedmich kapitol. Z časového hľadiska je kniha primárne orientovaná na 50. a 60. roky 20. storočia.

Pestrý konglomerát otázok si vyžiadal širokú škálu metodologických východísk a metodických prístupov, ktorých znalosť autor preukazuje bohatým zoznamom zdrojov a predovšetkým vlastným textom. Kniha obsahuje vecný register a jej súčasťou je tiež približne 30 obrázkov.

Monografia M. Spurného predstavuje zaujímavé a inšpiratívne čítanie tak z hľadiska témy, ako aj spôsobov jej uchopenia. V českom

prostredí vzbudila krátko po svojom vydaní odborné polemiky, ktoré svedčia o tom, že si rýchlo našla cestu k čitateľom. Má potenciál osloviť odbornú a širšiu verejnosť i na Slovensku.

doc. PaedDr. Martin Pekár, PhD.
KH FF UPJŠ v Košiciach

P I K A R O

Pikaro, s.r.o., Protifašistických bojovníkov 11, 040 01 Košice